

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ШМІДТ АНДРІЙ РУСЛАНОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 351:338.486
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ
ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

А. Р. ШМІДТ
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ТИЩЕНКО Світлана Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)
кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ШМІДТА Андрія Руслановича**
допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» грудня 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____

(підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«_____» грудня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ШМІДТ Андрій Русланович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____

(підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

ШМІДТ А. Р. Державне управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2023 .

Розглянуто загальну характеристику державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі. Опрацьовано теоретичні аспекти збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, досліджено методику та процес формування державного механізму управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної.

Охарактеризовано склад і зміст державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі. Розкрито аналіз потенціалу туристичної галузі України та процес державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі.

Здійснюється розробка рекомендацій щодо удосконалення державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі. На основі їх систематизації здійснено концептуальне забезпечення управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі та використано зарубіжний досвід.

Ключові слова: державне управління, потенціал, збалансований потенціал, туристична галузь, концепція державного управління.

SUMMARY

SHMIDT A. State management of the balanced development of the potential of the tourism industry - Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 - public management and administration. – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

The general characteristics of the state management of the balanced development of the potential of the tourism industry are considered. The theoretical aspects of the balanced development of the potential of the tourism industry have been worked out, the methodology and process of formation of the state management mechanism for the balanced development of the potential of the tourism industry have been studied.

The composition and content of the state management of the balanced development of the potential of the tourism industry are characterized. The analysis of the potential of the tourism industry of Ukraine and the process of state management of the balanced development of the potential of the tourism industry are disclosed.

Recommendations are being developed to improve state management of the balanced development of the potential of the tourism industry. On the basis of their systematization, the conceptual provision of managing the balanced development of the potential of the tourism industry was implemented and foreign experience was used.

Key words: public administration, potential, balanced potential, tourism industry, concept of public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	8
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. СКЛАД І ЗМІСТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	17
Висновки до розділу 2	22
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	23
Висновки до розділу 3	28
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	34

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток та функціонування туристичного ринку не можливо здійснити без участі держави, її важелів, системи організаційних та технічних заходів які підкріплені законами, розпорядженнями, актами тощо. Вигідне географічне розташування країни, багатий потенціал як природної складової, туристичної, людської дає колосальні можливості формувати пропозицію і попит в туристичній галузі, тобто раціонально управляти потенціалом туристичної галузі. До цього ж і підключається підприємницький бізнес спеціалізованого значення так і обслуговуючий, що разом формує велику систему туристичної індустрії в цілому. Але її становлення, процвітання, удосконалення розвитку та функціонування відбуватися в рамках державної системи управління.

Тема дослідження є досить актуальною, їй присвячено багато праць науковців як вітчизняної так і закордонної шкіл. Питаннями формування, розвитку та використання потенціалу туристичної галузі займаються такі науковці як: Дядечко Л. П. [17], Горіна Г. О. [16], Юхновська Ю. О. [14], Вишневська О. О. [10], Ткаченко Т. І. Соколова К. О. [8], Круш П. В., Тульчинська С. О. [7]. Але, не має чіткої систематизації та класифікації державних важелів, що справляють свій вплив на збалансований потенціал туристичної галузі. Тому саме в такому напрямку і визначається актуалізація нашого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою нашого дослідження виступили теоретико-методичні засади, розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо державного управління збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі. Досягнення поставленої мети відбувається вирішенням таких завдань як:

- дослідження теоретичних аспектів збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі;
- опрацювання методики дослідження збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі;

- розгляд процесу формування державного механізму управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі;
- здійснення аналізу потенціалу туристичної галузі України;
- характеристика державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі;
- пропонування застосовувати зарубіжний досвід удосконалення державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі.
- розроблення концепції забезпечення державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку державного управління потенціалом туристичної галузі України.

Предметом дослідження – є сукупність теоретико-методичних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі України.

Методи дослідження. Методичною базою роботи виступили основні економічні положення та узагальнення науковців щодо формування та використання потенціалу туристичної галузі. Досягнення основної мети відбулося за рахунок *структурно-логічного* аналізу та узагальнення, що слугував формуванню логічної структури кваліфікаційної роботи та чітких висновків; *систематизації та узагальнення* різних економічних поглядів; *аналізу та синтезу, порівняння, моделювання* тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі. Запропоновано використовувати концепцію державного управління збалансованим потенціалом туристичної галузі, що заснована на державних важелях (соціально-економічних, інституційно-правових, та інтегральних) із застосуванням нормативно-правової системи управління туристичним потенціалом, особливим принципах управління.

Практичне значення отриманих результатів полягає в поглибленні вивчення як теоретичних так і методичних рекомендацій, різних положень, актів, розпоряджень, державних важелів впливу, підходів, розробці концепції, застосування зарубіжного досвіду, що мають право бути використаними для державного управління та розробки концепції розвитку потенціалу туристичної галузі країни так і її регіонів.

Апробація результатів наукових досліджень здійснена на трьох наукових конференціях.

Обсяг та структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційну роботу викладено на 36 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

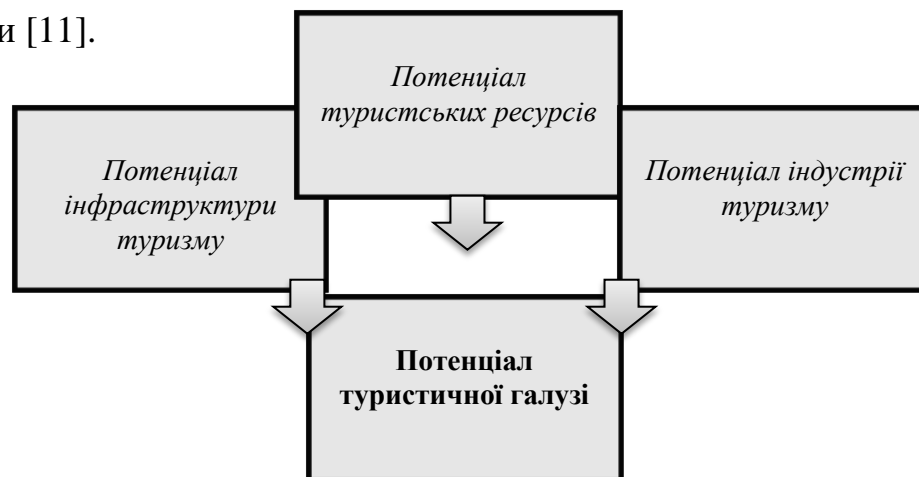
Туристичний потенціал – це сукупність низки відмінних якостей території, виражена в історичній, культурній, природній, а також кліматичній специфіці з урахуванням економічного розвитку і можливих передумов для створення туристичної дестинації, території що розвивається. Під потенціалом туристських ресурсів слід розуміти сукупність наявних туристичних ресурсів, що постійно використовуються, сюди відносяться як природні ресурси так і антропогенного походження ресурси, вони і виступають основою для формування певної атракції, що в подальшому і формує атрактивні туристичні ресурси.

Потенціал туристських ресурсів відображає наступні аспекти: кількість та якість туристичних ресурсів; види туристичних об'єктів, та їх розміщенням на території регіону; рівень використання турист стичних ресурсів, їх кількісний вимір (економічні показники), розрахунок попиту та пропозиції в залежності від наявних туристичних потреб та запитів туристів; рівень завантаження туристичних ресурсів, що характеризується досяжністю нормативів ємності (прохідності) об'єктів показу.

Управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі являє собою широкий всеохоплюючий процес дослідження потенціалу туристських ресурсів: матеріально-технічних; фінансових; трудових; інформаційних. Вивченням сутності тлумачення «потенціал туристичної галузі» займається багато науковців, вони по різному трактують цей термін і як: «рекреаційно-ресурсний потенціал» [6], «туристичний потенціал підприємства» [7], «рекреаційний потенціал» [8]. В багатьох працях розкривається повна характеристика всіх ресурсів визначеної території. Дослідження зазначають, що такі науковці як Вишнеvsька О.О. [9] застосовує поняття «туристичні ресурси»,

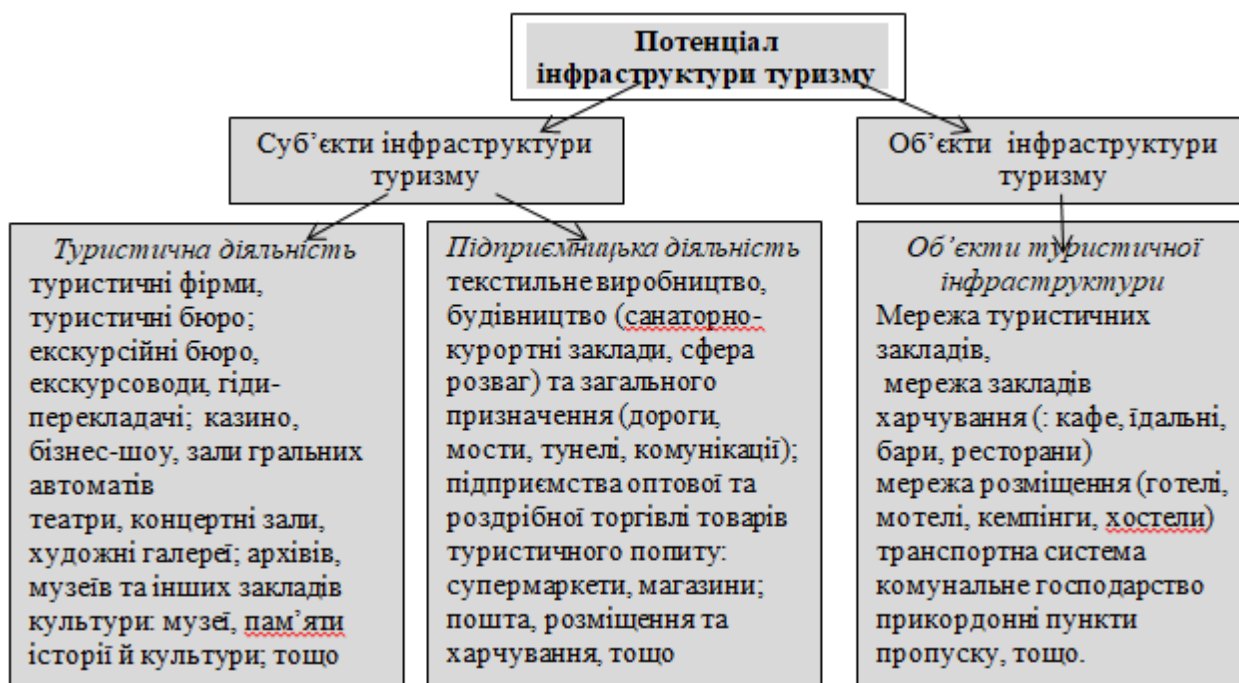
«потенціал туристичної галузі» По іншому їх застосовує Юхновська Ю.О. як синонімами [11].

Рис. 1.1. Джерела потенціалу туристичної галузі

Джерело: власне дослідження

Отже, потенціал туристичної галузі необхідно розглядати з врахуванням всіх макро та мікро чинників, що на нього справляють свій вплив. Це поняття охоплює: суб'єктів підприємницької діяльності (туристичної діяльності) та об'єкти туристичної інфраструктури (рис. 1.2.).

Рис. 1.2. Потенціал інфраструктури туризму

Джерело: власне дослідження

Таким чином інфраструктура туризму – комплекс споруд, інженерних та комунікаційних мереж, у тому числі телекомунікаційний зв'язок, дороги, суміжні туріндустрії підприємства (переробні, побутові, енергетичні). Вся зазначена система інфраструктури полегшує перебування туристів на відпочинку та створює комфортні умови для відпочиваючих.

Потенціал туристичної галузі можна охарактеризувати рядом показників до них відносяться, зокрема, географічне положення та природно-кліматичні умови; демографічні характеристики населення; рівень урбанізації території, середній вік населення; наявність і стан об'єктів історичного і культурної спадщини, які є основою для розвитку культурно-освітнього (пізнавального) туризму; наявність рекреаційних зон, заповідників, національних парків, мисливських угідь, лікувально-оздоровчих, туристичних баз та будинків відпочинку, що сприяють формуванню систем лікувально-оздоровчого, рекреаційного, активного (спортивного) туризму; наявність торгово-виставкових бізнес-комплексів, готельних комплексів для проведення ярмарків тощо [7].

Туризм сприяє будівництву нових доріг, аеропортів, готелів, лікарень, покращуючи умови життя місцевого населення і зменшуючи бідність, створенню сприятливого навколишнього середовища, а також стимулює місцева та регіональна влада до реставрації пам'яток, відкриття музеїв і парків для залучення туристів.

Саме створення туристичних організацій у віддалених малонаселених регіонах частково нейтралізує такі негативні фактори, як масове переселення сільського населення у міста з метою покращення своїх умов проживання, відмова праці на землі, передачу пайових земель в оренду, відсутність їх власної обробки, втрата сільських традицій, способу життя, вирощування екологічно чистих продуктів харчування як для особистого так і для широкого споживання, тощо. Крім того, туризм сприяє самозайнятості населення, створенню нових, затребуваних робочих місць. Території, де намітилися точки зростання сфери туризму, здатні отримувати від цього значні вигоди при

дотриманні принципів сталого розвитку даного сектору, який має плануватися державою на науковій основі.

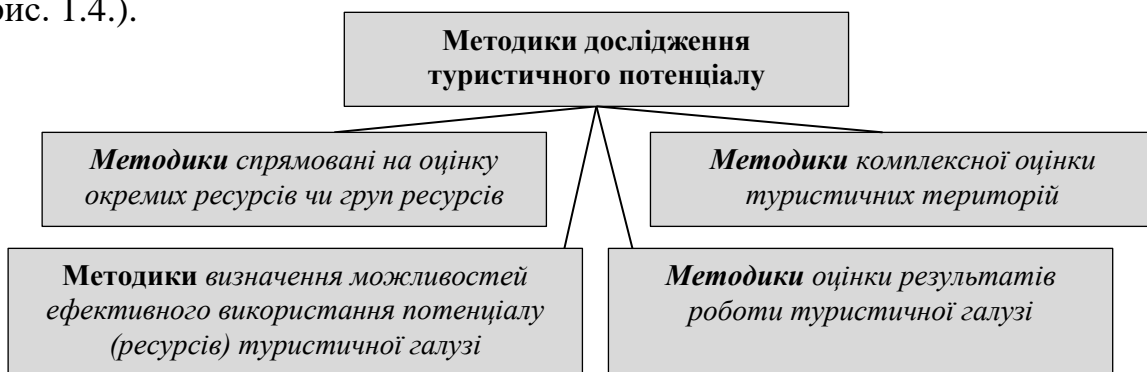
Але для того щоб успішно управляти збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі слід дослідити фактори впливу різних рівнів економіки визначеної території (об'єднаної територіальної громади, дестинація, регіону тощо), рис. 1.3.

Рис. 1.3. Методика оцінки збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі

Джерело: власне дослідження

Важливим моментом є обрання відповідної методики дослідження, яка б допомогла врахувати різні фактори впливу щодо збалансованого розвитку управління потенціалом туристичної галузі території. Але не існує єдиної методики дослідження використання потенціалу туристичної галузі, їх декілька (рис. 1.4.).

Рис. 1.4. Методики оцінки потенціалу туристичної галузі

Джерело: складено автором: [12].

На глобальному рівні є загальноприйняті визначені показники, що дають можливість характеризувати рівень розвитку туризму в той чи іншій державі. Вони розроблені Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO) [11; 12], це переважно показники, що характеризують рівні потоків туристів: в'їзний та виїзний туризм, отримання доходів від туристичного бізнесу, рівень завантаженості готельного господарства тощо. В усьому світі є ряд розроблених уніфікованих методик, що притаманні майже для всіх держав світу, тому їх бажано розглянути.

Всесвітня туристична організація (UNWTO) визначає достатньо чітко показники, що можуть характеризувати результати функціонування туризму в країні. Це, в першу чергу, кількість прибуттів і доходи від міжнародного туризму [6]. При формуванні таблиць обліку туристичних потоків дана організація використовує ряд всезагальних методик, якими користуються глобальні організації. Ці методики досить прості у користуванні але дають можливість ознайомитися дуже детально із запропонованою інформацією. Це і методики TF; VF; THS; TCE [14] (таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Основні методики ВТО у серії туризму

Методика ВТО:

TF (International tourist arrivals at frontiers, overnight visitors, i.e. excluding same-day visitors) – методика враховує тільки тих відвідувачів країни, які знаходилися більше доби, тобто виключаються одноденні екскурсанти [14];

VF (International visitors arrivals at frontiers, tourists and same-day visitors) – у цій методиці враховуються усі іноземні громадяни, що перетнули кордон конкретної держави, навіть якщо термін їх перебування складав менше 24 годин [14];

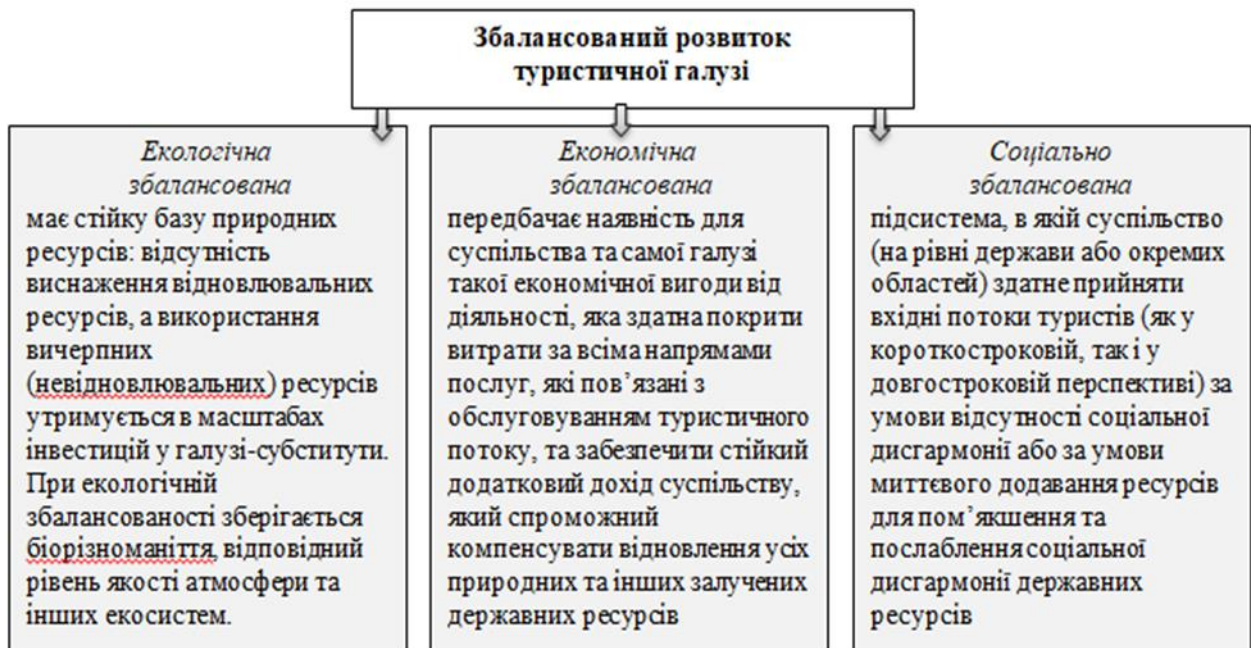
THS (International tourists arrivals at hotel and similar establishments) – така методика передбачає розрахунок тільки тих туристів, які зупинялися у готелях та аналогічних засобах розміщення; у такому випадку абсолютно не обов'язковим є факт їх перебування на території країни більш ніж 24 години [14];

TCE (International tourists arrivals at collective tourism establishments) – ця методика спрямована на підрахунок усіх туристів, що користуються будьякими закладами розміщення.

На наш погляд, для того щоб мати характеристику збалансованого розвитку туристичної галузі слід використати комплексний підхід, який враховує дослідження таких складових як: економічна складова, екологічна складова та соціальна (рис. 1.5).

Отже, збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі –

стратегічна єдність розвитку інтегрованих складових потенціалу туристичної галузі (інституціональна, інноваційна, соціальна, екологічна, економічна, фінансова) та соціально-економічних й екологічних підсистем, що спрямована на узгодженість та раціональне використання природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних джерел розвитку областей, країни з метою задоволення потреб споживачів, підвищення добробуту суспільства та нарощування потенціалу туристичної галузі й національної економіки країни в стратегічному аспекті [13].

Рис. 1.5. Складові збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі

Джерело: складено автором: [11].

Розвиток економіки країни відбувається злагоджено, стало та у відповідності із продуманою системою, і кожна галузь економіки сама відповідає за себе, за своє функціонування. Але весь процес управління економікою в цілому так і галуззю туризму здійснюється у відповідності із нормативно-правовими актами, законами, розпорядженнями, які діють в державі протягом тривалого часу. Туризм – це такий напрямок в економічній діяльності якій пов'язаний із майже усіма галузями економіки, це і перш за все транспорт, харчування, проживання, банківська системи, страхова справа, обслуговуюча галузь фінансова та галузь будівництва, тощо.

В сьогоднішнє державне управління туризмом в нашій державі відбувається за допомогою Міністерства інфраструктури України та Державного агентства розвитку туризму України. Весь вектор розвитку формується на рівні Міністерства інфраструктури, за допомогою формування стратегії розвитку галузі, яка є і складовою державної політики країни. У функції голови Міністерства інфраструктури входять обов'язки по координації дій Державного агентства з розвитку туризму, яке в свою чергу і займається особливостями роботи туристської галузі, а саме: підтримка та розвиток та формування туристичних об'єктів; створення системи механізмів керування регіональними ринками туризму; використання зарубіжного досвіду та впровадження інноваційних методів управління галуззю; формування відповідного кадрового потенціалу, його підготовка та перепідготовка; запровадження системи державної підтримки щодо підвищення якості надання послуг за рахунок державних грантів, тендерів, допомоги, тощо; формування та удосконалення іміджу країни; здійснення аналітики щодо розвитку та функціонування галузі туризму у визначені інтервальні періоди, тощо.

Державне управління туристською галуззю здійснюється і за рахунок податків, що сплачують суб'єкти підприємницької діяльності (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Сума податків та кількість платників у туристській галузі за 2021-2023 рр.

Джерело: [28]

Провівши економічний аналіз слід зазначити, що сума податків з 2021-2023 рр. мала тенденцію до зменшення і становила 897848,1 тис. грн., що на 191096,9 тис. грн. або на 17,5 % менше від 2021 року. Чисельність платників

податків, що ведуть туристичний бізнес також мала тенденцію до зменшення і у I півріччі 2023 року зменшилася на 23 % по відношенню до 2022р. такий же період.

Питому вагу всіх доходів до бюджету у 2023 першого півріччя склала діяльність готелів – 569,828 млн грн. або 63 % по відношенню до 2022 року. Цей показник у 2022 році склав 460,3498 млн грн., а у 2021 році він був 665,430 млн грн.. (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Відсоткова частка кожного виду діяльності

Джерело: [28]

Діяльність дитячих таборів відпочинку та тури баз в це вже період зазнала негативного впливу і доходи від неї склали в перше півріччя 2023 року 60,428 млн грн.. наприклад у 2021 році ця сума складала – 73,012 млн грн., а ще раніше – у 2021 році – 178,921 млн грн. [28].

Аналіз, проведений Всесвітньою Туристичною Організацією, свідчить, що у більшості країн світу так і в Україні для розвитку туристичної галузі використовують державну туристичну політику, що є одним із напрямків державної політики країни в цілому, вона має ряд своїх особливостей які і допомагають розвивати туризм. Таким чином, існують певні форми, методи, системи, що формують механізм державного управління туристською галуззю.

Висновки до розділу 1

Базою для функціонування туристичної галузі є перш за все наявність та належний стан відповідної туристичної інфраструктури (соціальна та виробнича складова). Безперечно до цього слід додати і рекреаційні ресурси, трудові, туристичні та фінансово-інвестиційні. Досліджено основні складові системи дослідження потенціалу туристичної галузі.

Дослідження поняття «збалансованості потенціалу туристичної галузі» показало, що існує багато думок і відповідно тлумачень цього поняття, яке розглядається з різних сторін. Але ми вважаємо, що «збалансований потенціал туристичної галузі» це сукупність можливостей і можливостей господарюючих суб'єктів по використанню ресурсного потенціалу туристичної галузі для формування туристичних продуктів, що володіють туристичною привабливістю для максимального числа споживачів (туристів). Тобто важливими аспектами, вираженими в цьому визначенні, вважаємо наступне: відображення базового елементу потенціалу туристичної галузі, відображення елементу туристичної галузі - ресурсного потенціалу туризму; взаємозв'язок потенціалу туристичних ресурсів та привабливості туристичних продуктів; орієнтація на задоволеність споживачів як критерій використання потенціалу туристичної галузі. Рівень використання потенціалу туристичної галузі відображає структуру туристичних продуктів, створених туристами, при потребі яких використовуються послуги та товари підприємств промисловості та інфраструктури туризму.

РОЗДІЛ 2.

СКЛАД І ЗМІСТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

В даний час туризм є одним із значних джерел доходів для багатьох країн світу. Внесок туризму в економічний добробут країни залежить від якості послуг та доходів від туристичної діяльності. Управління туристичною діяльністю тісно пов'язане із соціально-економічним розвитком країни. Ось чому політика сталого розвитку туризму має досягти балансу між культурними цінностями, природними пам'ятками та економічними результатами.

Туризм є ключовим сектором економічного розвитку та створення робочих місць у всьому світі. У 2021 році доходи у туристичній сфері становили 2,3 трлн. дол. США також було створено 109 млн. робочих місць по всьому світу. Загальні доходи із суміжними з туризмом галузями становили 7,6 трлн. дол. США у світовій економіці та створено 292 млн. робочих місць у 2021 році. Це складає 10,2% світового ВВП і приблизно 1 з 10 усіх робочих місць. Слід зазначити, що туризм включає осіб, які подорожують як з метою відпочинку, так і в службових цілях на внутрішньому та міжнародному рівнях. У 2021 році 76,8% усіх витрат склали подорожі з метою відпочинку та 23,2% – на ділові поїздки. За структурою внутрішні туристичні поїздки становили 72%, а міжнародні поїздки лише 28%. Прямий вклад від туризму у світовий ВВП зріс на 3,1% 2021 року. Це більше, ніж світова економіка загалом, що зріс на 2,5%. Отже, протягом трьох років поспіль туристичний сектор за своїми темпами перевершив світову економіку, лише в період ковіду його доходи зменшилися [7].

Україна має дивовижний та багатий туристичний потенціал, який може бути використаний для організації різноманітних туристичних послуг. Країна має унікальний туристичний потенціал, окремі пам'ятки доісторичних часів із унікальними природними ландшафтами, які можуть мати важливу туристичну роль. Ось чому велика увага має приділятися розвитку туризму та розширення

відповідної інфраструктури як одного з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни.

Згідно з даними Державної служби статистики України, протягом 2014–2018 років динаміка загальної кількості туристів, що були обслужені туроператорами та турагентами, постійно збільшувалася та становила наприкінці 2018 р. 1,16 до попереднього року. Динаміка кількості іноземних туристів, які користувалися цими послугами, також зросла у 2,31 та 1,13 рази відповідно. Якщо розглядати їхню частку по відношенню до загального обсягу осіб, що використовували послуги туроператорів та турагентів, то їх частка становила лише 1,41% у 2018 р. [4]. Ситуація значно змінилася із настанням covid-2019 (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість туроператорів та турагентів за регіонами

	2019 р.		2020 р.	
	Туроператори та турагенти юр. особи	Тур агенти фіз. особи підприємці	Туроператори та турагенти юр. особи	Тур агенти фіз. особи підприємці
Україна	1797	2644	1561	2306
Вінницька	23	64	19	60
Волинська	18	71	13	57
Дніпропетровська	111	318	109	322
Донецька	29	65	26	56
Житомирська	16	50	16	43

Кількість туроператорів та тур агентів (юридичних осіб) значно зменшилась і в 2020 році становила 1561 осіб, та кількість турагентів - фізичних осіб – 2306 осіб. Відповідно зменшилася чисельність туристів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Чисельність туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2019-2020 рр.

	2019 р.		2020 р.	
	Туроператор	Турагент	Туроператор	Турагент
1	2	3	4	5
Юридичні особи				
Кількість обслугованих туристів,	3134115	2185837	1412851	544559
усього				
у тому числі	37896	45807	8369	3404

Продовження таблиця 2.2

1	2	3	4	5
в'їзних (іноземних) туристів	2759735	2026859	1275653	482454
виїзних туристів	336484	113171	128829	58701
внутрішніх туристів	3134115	2185837	1412851	544559
Фізичні особи-підприємці				
Кількість обслугованих туристів,		812145		402868
усього				
у тому числі		3137		191
в'їзних (іноземних) туристів		738272		367595
виїзних туристів		70736		35082
внутрішніх туристів		812145		402868

Об'єкти розміщення є життєво важливою та основною частиною туристичного продукту та важливою особливістю загального туристичного іміджу країни. Багато країн визнали важливість готельної індустрії щодо до туризму та надають привабливі стимули готельним підприємствам. В Україні кількість готелів та аналогічних засобів розміщення з 2013 по 2017 роки зменшилося з 3582 до 2474, що у процентному вираженні становить 30,9% [4]. Всього в Україні за даними Держкомстату, на кінець 2020р. налічується 1337 одиниць колективних засобів розміщення, де пропонується 155029 кількість місць (ліжок) [5].

Рис. 2.1. КЗР України 2019 р.

Рис. 2.2. КЗР України 2020 р.

Враховуючи сучасний воєнний стан, можна спостерігати зниження рівня рентабельності у туристичній галузі країни, цьому є багато причин таких як зменшення туристичної активності серед населення, політична ситуація в країні, зниження купівельної спроможності населення, тощо (рис. 2.3, 2.4). Туризм має

стимулювати розвиток інфраструктури країни, він надає сильний мультиплікативний ефект та сприяє диверсифікації економіки, підтримує місцеву культуру та охорону навколишнього середовища. Це дуже актуально для України, де індустрія подорожей та туризму має стати провідною галуззю, з величезними можливостями в туризмі та різноманітністю туристичних пам'яток.

Рис. 2.3. Рентабельність турбізнесу у 2019 р.

Рис. 2.4. Рентабельність турбізнесу у 2020 р.

Показником який більш точно характеризує роль туризму в економіці країни ВВП, тобто частка туристичного бізнесу в загальній структурі ВВП у 2020 році мала тенденцію до зменшення і склала лише 3,91 % або 165,1 млрд грн. по відношенню до 2019 року де валова додана вартість, що створюється в туризмі складала 4,9 % або 173749627 тис. грн. (рим.2.5, 2.6)

Рис. 2.5. Частка туризму у ВВП країни у 2019р.

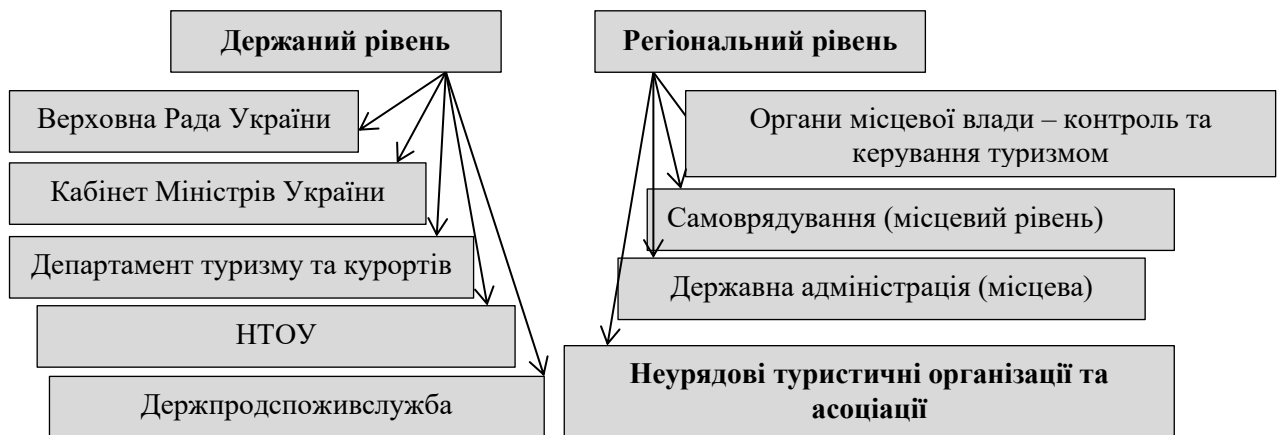
Рис. 2.6. Частка туризму у ВВП країни у 2020р

Варто зазначити, що через роки військових дій на території України відбувся різкий спад потоку іноземних туристів до країни. Інфляційні процеси та знецінення національної валюти за ці роки призвели до зниження чисельності кількості виїзних туристів, зате дещо поживали внутрішній

туризм, який, у свою чергу, може спричинити колосальний економічний ефект.

Досягнення збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі можливе лише за допомогою використання альтернативної моделі державного регулювання та управління діяльністю туристичними підприємницькими структурами туристичної галузі, тобто формування нормативно-правової платформи, а також інституційної платформи.

Розвиток потенціалу туристичної галузі неможливий без застосування та підтримки нормативно-правової платформи, особливо це прослідковується у процесі досягнення туристичних цілей, що прописані в Стратегії розвитку туризму України [3]. Саме інституційна платформа і формується ВРУ (Верховна Рада України), Кабміном України, різними державними органами різних рівнів управління. Також немалий вплив справляють і неурядові об'єднання – туристські організації та асоціації (рис. 2.7.).

Рис. 2.7. Інституційна платформа розвитку потенціалу туристичної галузі

Згідно ст. 8 Закону України «Про туризм» виключними повноваженнями Верховної Ради України в галузі туризму є: визначення основних напрямів державної політики в галузі туризму; визначення правових засад регулювання відносин у галузі туризму, їх удосконалення та адаптація із загальновизнаними нормами міжнародного права; визначення в законі про Державний бюджет України обсягу фінансового забезпечення туристичної галузі [20].

Основними завданнями Департаменту туризму та курортів, визначеними у наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про

затвердження Положення про департамент туризму та курортів» від 22.07.2016 № 1202 є: розроблення пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері туризму та курортів; реалізація пріоритетних напрямів державної політики у сфері туризму; забезпечення розроблення та виконання програм розвитку туризму та курортів; участь у представленні країни в міжнародних туристичних організаціях і міжнародних заходах з туризму; організація обліку туристичних ресурсів України тощо [1]. В (Додатку А) наведено систему державних органів інституційно-правового управління та регулювання розвитку туризму.

Висновки до розділу 2

В даному розділі досліджено сучасні тенденції світового туристичного ринку та України його реалії та перспективи. Розглянуто сучасний стан потенціалу туристичної галузі в Україні та його складові, зокрема туристична інфраструктура. Досліджено основні проблематичні питання, що впливають на подальший розвиток, вивчено вагомі чинники, що стають перешкодою для галузі туризму.

Здійснено аналіз формування та розвиток збалансованого розвитку потенціалу галузі туризму . Отже, туристська галузь приносить стійке зростання зайнятості та доходів населення, стимулювання розвитку суміжних з туризмом галузей та збільшення припливу іноземних інвестицій в економік. У період до ковіду та воєнної агресії в країні був позитивний розвиток туристської діяльності та поступове зростання туристичних потоків, відбувалося постійне формування нових туристичних підприємств, які функціонували і підтримували туристський бізнес. За останніх три роки відбулися зміни в сторону погіршення: знизилися обсяги перевезень автотранспортними засобами; зменшення відвідування туристами видатних місць країни значно помітно; обсяги грошових надходжень від туристичної діяльності також зменшилися.

РОЗДІЛ 3.

РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

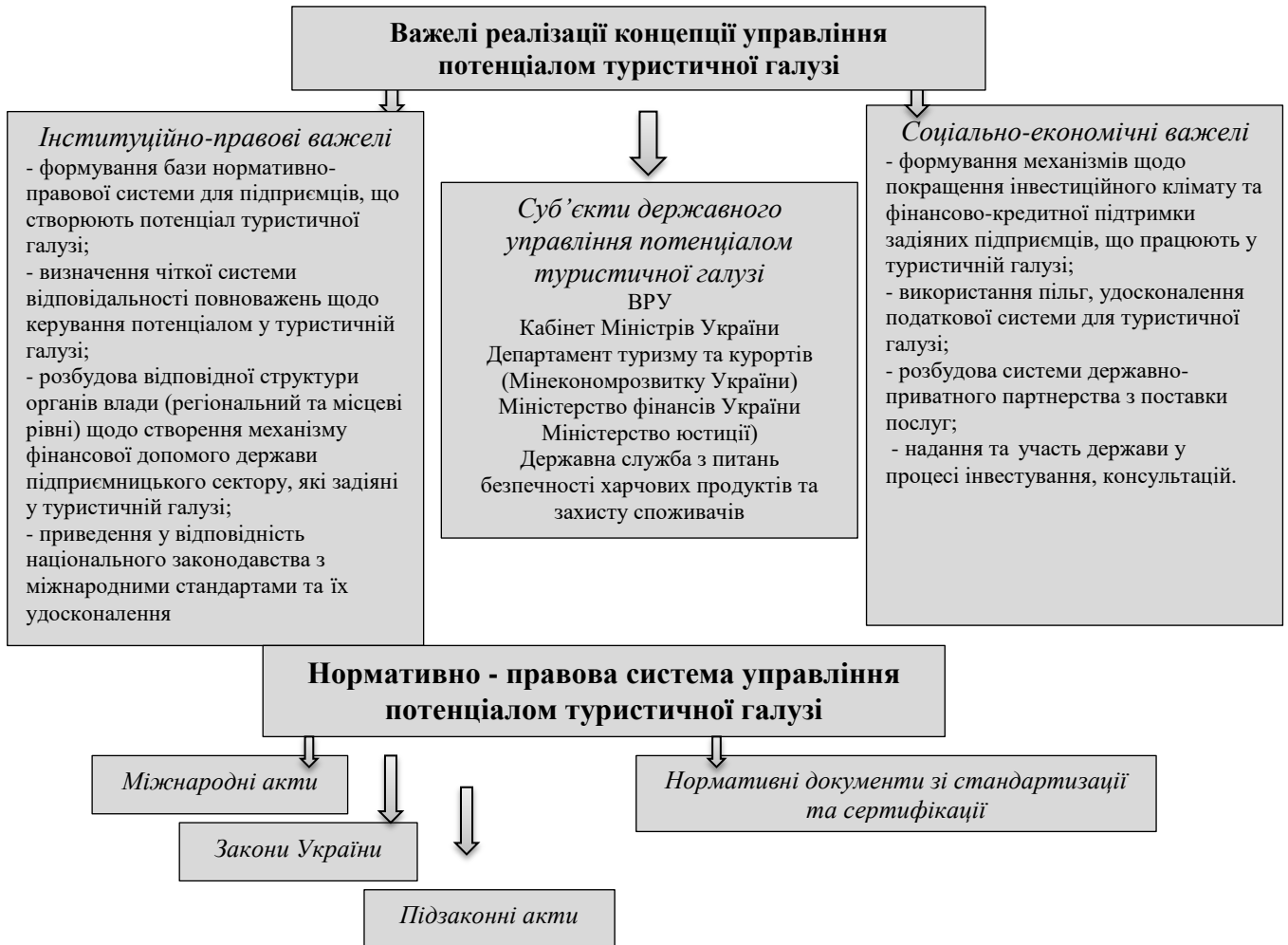
Управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі неможливо здійснювати без сформованої та продуманої заздалегідь концепції розвитку тим паче, що туристична галузь тепер виступає і займає вагоме місце в соціально-економічному розвитку країни, справляє синергетичний вплив на інші галузі економіки.

Вважаємо, що концепцією є комплексна система заходів щодо досягнення визначеної мети – формування конкурентоспроможної туристичної галузі за допомогою використання державної системи управління та розвитку туризму. Вона будується за допомогою використання важелів *інституційно-правового впливу*, що передбачає вирішення таких завдань як: формування бази нормативно-правової системи для підприємців, що створюють потенціал туристичної галузі; визначення чіткої системи відповідальності повноважень щодо керування потенціалом у туристичній галузі; розбудова відповідної структури органів влади (регіональний та місцеві рівні) щодо створення механізму фінансової допомоги держави підприємницького сектору, які задіяні у туристичній галузі; гармонізація законодавства із європейськими стандартами та його удосконалення.

Тепер розглянемо важелі *соціально-економічного впливу*: формування механізмів щодо покращення інвестиційного клімату та фінансово-кредитної підтримки задіяних підприємців, що працюють у туристичній галузі; використання пільг, удосконалення податкової системи для туристичної галузі; розбудова системи державно-приватного партнерства з поставки послуг; надання та участь держави у процесі інвестування, консультацій.

Соціально-економічні та інституційно-правові важелі мають здійснюватися у процесі гармонізації із суб'єктами державного управління

потенціалом туристичної галузі (рис. 3.1).

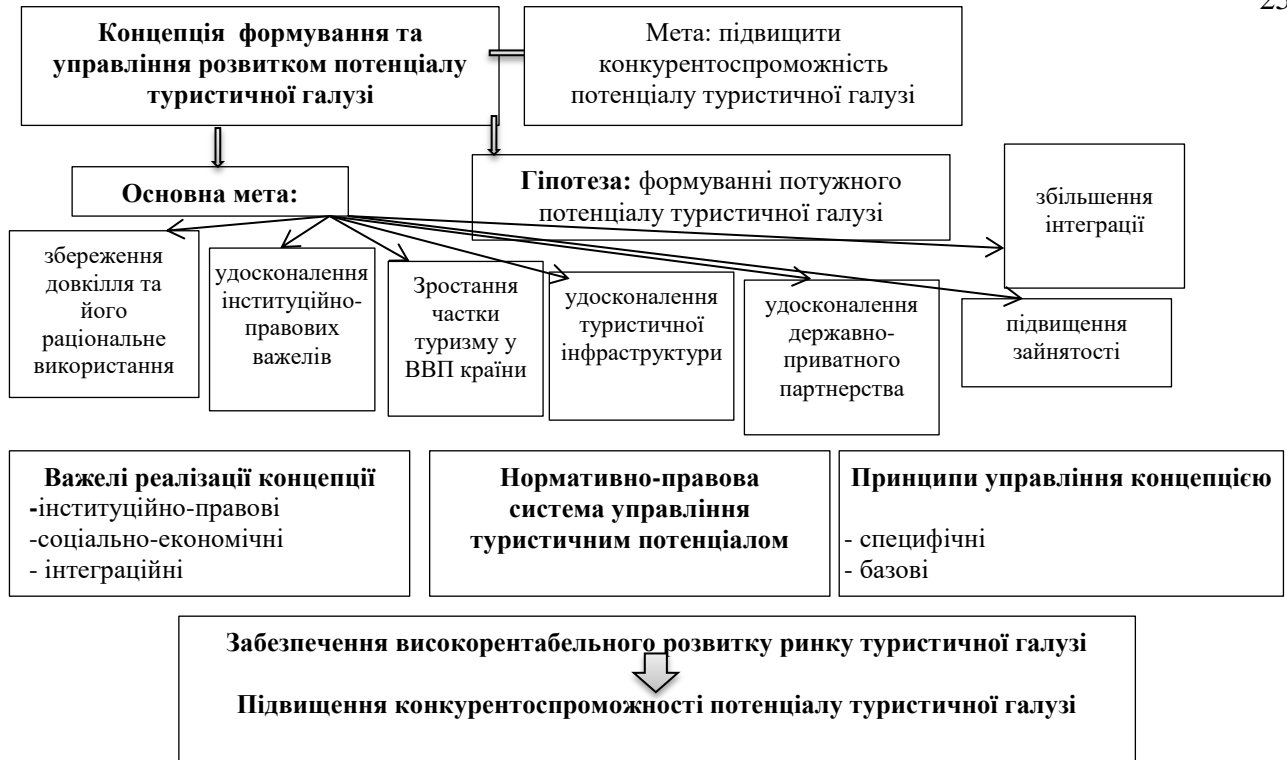
Рис. 3.1. Важелі реалізації концепції управління потенціалом туристичної галузі

Джерело: складено автором: [1, 2, 3, 11].

Для реалізації концепції управління потенціалом туристичної галузі необхідно мати зовнішню взаємодію, тобто для зміцнення туризму створення системи договірних взаємовідносин із іншими урядами країн є доцільним, що приводить до взаєморозуміння та довіри між країнами, формуванням потужної бази партнерів в різних галузях економіки, а також веде до налагодження та спрощення всіх видів туристичних формальностей.

А тепер розглянемо саму концепцію управління розвитком потенціалу туристичної галузі яка враховує всі вище перераховані складові (рис 3.2).

Рис. 3.2. Концепція державного управління розвитком потенціалу туристичної галузі

В світі для характеристики державного управління галуззю туризму прийнято використовувати спеціальні моделі управління. Вони засновані на певних принципах, правилах та методологіях, розглянемо їх більш детально:

Перша модель припускає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, всі питання вирішуються на місцях принципі ринкової «самоорганізації». Урядові органи використовують таку модель у тих випадках, коли туризм національної економіці взагалі не дуже потрібний, або коли суб'єкти туристичного ринку займають сильні позиції, тобто здатні вирішувати свої проблеми без державної участі. Подібна модель управління індустрією туризму прийнято у США після того, як у 1997 р. була ліквідовано державну структуру U.S. Travel and Tourism Administration (USTTA), що відповідала за розвиток туризму у країні [17, с. 38].

Друга модель складається із міцної системи контролю у вигляді авторитарності, самий головний орган влади має повну владу контролю над підприємницьким сектором, що задіяний в туристській галузі, саме він і є

основним інвестором державних фінансів для розвитку та праці даної галузі, вся розбудована інфраструктура та належні їй складові фінансуються державною владою. До країн, де панує така система слід віднести Туреччину, Єгипет, Туніс, Мексика. Доходи від туристичної галузі займають питому вагу в структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) країни, що і підкреслюється їхньою політикою.

Третя модель її ще називають «європейською» моделлю, вона істотно відрізняється від попередньої і системою управління і функціональними обов'язками. Державна система управління розвитком туристської діяльності знаходиться на галузевому рівні, де саме і відбувається її управління завдяки створенню пакету документів, що регламентує діяльність туризму, а це і нормативно-правові акти, розпорядження, законодавчий процес, стандартизація та пов'язані з нею інша документація, а також йде постійний процес праці над створенням та удосконаленням іміджу країни та її зовнішнього вигляду на світовому ринку, тобто регулювання всієї маркетингової системи галузі туризму країни.

Зазначена модель є більш сприятливішою для України і наближеною по формі взаємовідносин, що сформувалися в державі, а саме залучення до співпраці як і органів місцевого самоврядування так і державних органів. Особлива увага надається думці місцевого населення, яке постійно має можливість моніторити сучасну ринкову ситуацію в галузі туризму і приймати рішення місцевого рівня, які обов'язково будуть враховані при формуванні стратегії розвитку того чи іншого регіону країни, адже місцеве населення несе питому вагу впливу який справляє туризм, це і екологічний фактор і рівень соціального розвитку країни і різні інші питання.

Досвід європейських країн показав, і підтвердив, що розвиток туризму може відбуватися не тільки у вигляді схеми держава-туризм, але й мати різні форми співпраці такі як (трикутник) держава-приватний (підприємницький) сектор-туризм. Тут фінансування туристського сектору відбувається не за рахунок держави а йде залучення коштів підприємців з державною підтримкою

і врахуванням інтересів суспільства. Це є найоптимальніша форма співпраці де зустрічаються та задовольняються всі інтереси, що має колосальний успіх протягом багатьох років у європейській країнах.

Зазначена модель притаманна таким успішним державам де туризм є найголовнішим видам діяльності і займає третю частину світового прибутку як Італія, Іспанія, Франція, Великобританія.

У Франції питання управління туризмом стосуються компетенції Міністерства транспорту та громадських робіт, у структурі якого функціонують Державний секретаріат з питань туризму та Управління туризму. Дані органи відповідають за управління та регулювання галузі, інвестування та міжнародні відносини в сфері туризму. Крім того, існує ще ціла низка органів, які беруть участь в управлінні туризмом «з правом дорадчого голосу», : Рада туризму при Міністерстві транспорту та громадських робіт, Французька агенція туристичного інжинірингу, Національний наглядова рада з туризму (маркетингові дослідження та статистика в туризмі), Національне агентство з питань відпускних подорожей (соціальний туризм), Національний комітет із процвітання Франції (питання екології та озеленення міст) [18].

Просуванням образу Франції як туристичного центру на міжнародному ринку займається асоціація «Maison de la France», яка виникла 1987 р. внаслідок угоди про партнерство між місцевими адміністраціями, туристичними фірмами, готелями, адміністраціями об'єктів екскурсійного показу. На даний час асоціація налічує близько 800 членів. У штаті асоціації «Maison de la France» більше 200 співробітників, 31 його представництво працює у 26 країн світу. Керівний орган асоціації – рада директорів складається з 27 осіб (1/3 – чиновники з держапарату, а 2/3 – представники приватного бізнесу) [19].

Туризмом в Іспанії займається відділ Державного секретаріату з питань торгівлі, туризму та малого бізнесу, що підпорядковано Міністерству економіки та Центральна дирекція з туризму (адміністративні питання, розробка спільних напрямів державної політики у сфері туризму); готельна мережа «Paradores» (83 готелі, розміщених у будинках, що становлять історичну цінність); два

виставкові центру (у Мадриді та Малазі) та Іспанський інститут туризму – «Turespasa» [17, с. 105]. До основних функцій їх діяльності відносять регулювання питань сертифікації та ліцензуванню.

Із проведеного дослідження слід зазначити, що туризм в Україні має великі перспективи для розвитку, але із вище досліджених трьох моделей його управління для нашої країни слід обрати останню третю модель, яка є демократичною перш за все враховує інтереси суспільства і де їх завжди підтримують.

Висновки до розділу 3

Раціональне управління потенціалом туристичної галузі та застосування альтернативного методу державного його управління перш за все залежить від визначення основної цілі та механізмів її досягнення, що в разі підвищує конкурентоспроможність туристичної галузі. І одним із таких механізмів і виступила концепція управління розвитком потенціалу туристичної галузі, яка базується перш за все на основі державних важелів: інституційно-правових, соціально-економічних та інтеграційних.

Здійснено науково-теоретичне обґрунтування актуальних політико-управлінських проблем становлення і розвитку державного управління в галузі туризму. Розглянуто три типи моделей державної участі в управлінні потенціалом туристичної галузі. Визначено, що для українського туристичного ринку слід використовувати третю – Європейську модель регулювання потенціалу туристичної галузі, що включає питому державну систему допомоги та управління туризмом. Сформульовані рекомендації відносно впровадження європейського досвіду управління потенціалом туристичної галузі.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі опрацьовані та удосконалено наукові проблеми по питанню державного управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі, які в подальшому можуть бути використані в практичній діяльності і мати прикладний характер.

В роботі було надано характеристику поняттю «потенціал туристичної галузі», що представляє собою широке поняття, що включає *потенціал туристичних ресурсів* (природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, що включають об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задовольнити духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил) і доповнюється *потенціалом окремих елементів індустрії та інфраструктури туризму* (комплекс споруджень, інженерних та комунікаційних ланцюгів, у тому числі телекомунікаційний зв'язок, дороги, міжіндустріальні підприємства: переробні, побутові, енергетичні, що забезпечують доступ туристів до туристичних ресурсів та їх доцільне використання в цілях туризму, а також життєдіяльність підприємств туризму).

На основі наукових досліджень опрацьовано поняття збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі, що передбачає дослідження переважно основних підсистем туристичної галузі, а це соціальний розвиток, економічний та екологічний. Екологічність туризму, на сучасному етапі є найважливішим показником, що підтримується в усьому світі так і в Україні, тому цей аспект має лягти в основу соціального розвитку суспільства та покращити економічний ефекти.

Дослідження питань управління на державному рівні потенціалу туристичної галузі потребує використання визначеної методики, яка допомагає розкрити та показати весь процес формування системи державного управління. В роботі здійснено було дослідження різних методик та їх використання та застосування в практичній діяльності, показано переваги та недоліки самого процесу управління. Провівши теоретичний аналіз був здійснений акцент на

використанні методики комплексної оцінки туристичної території, яка і використовувалася в подальших дослідженнях.

Функціонування та управління туристичної галузі відбувається на основі розробленої державою туристичної політики, яка є складовою загальної державної політики України. Встановлено, що туристична політика держави це діяльність щодо розвитку туристичної індустрії, раціонального використання туристичних ресурсів, ефективності функціонування туристичної галузі та зміцнення на цій основі політичного, економічного та соціального потенціалу країни. Державна політика туризму включає сукупність форм, методик та напрямів впливу держави на роботу сфер туризму, але яка має і свої особливості (кліматичні, географічні, політичні, транспортні тощо).

Функціонування збалансованого потенціалу туристичної галузі неможливо здійснювати без його державного управління, тому дослідження питання державного управління збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі необхідно проводити комплексно, що включає поетапність вивчення кожного процесу, суб'єктів та об'єктів, особливо, коли це стосується державного управління туристичною галуззю.

Здійснено аналіз туристичної галузі, досліджено туристичні потоки країни, чисельність туроператорів та турагентів. Чисельність туристів, яких було обслуговано мала тенденцію до зменшення у зв'язку із повідом та сучасною воєнною ситуацією, відповідно зменшилася загальна кількість закладів колективного розміщення тощо. Ці негативні наслідки позначилися на ефективності діяльності туристичної галузі, що також мала тенденцію до зменшення та рентабельності тур бізнесу. Частка долі туризму у всієї сукупності валового внутрішнього продукту зменшується із кожним роком.

Було розроблено державний механізм управління розвитком потенціалу туристичної галузі у вигляді формування концепції державного управління, яка передбачає зміцнення конкурентоспроможності національної туристичної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Положення про департамент туризму та курортів» від 22.07.2016 № 1202 URL : <http://www.me.gov.ua/263/Documents/List?lang=uk-UA&id=f986105f-102a-47f7-b5f0-fefebb9c20a3&tag=PolozhenniaProUpravlinnia>
2. «Про Туризм»: Закон України URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр..> (дата звернення 25.10.2023).
3. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження від від 16 березня 2017 р. № 168-рКиїв URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 27.10.2023).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 27.10.2023).
5. Офіційний сайт НТО України URL : https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html?locale=en
6. Офіційний сайт ВТО (Всесвітня туристична організація) URL: <http://www.unwto.org> (дата звернення 27.10.2023).
7. Круш П.В., Тульчинська С.О. Національна економіка: підручник. Київ, 2008. 428 с.
8. Ткаченко Т.І. Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2011. Вип 1 С. 207-212.
9. Шабардіна Ю. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального простору: дис...: канд.. екон. Наук. Чернігів, 2011. 312 с.
10. Вишневська О.О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі: монографія. Харків: ХНУ ім.. В.Н. Каразіна, 2009. 296 с.
11. Юхновська Ю.О. Теоретичні засади збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі. *Review of transport economics and management: збірник наукових праць Дніпровського національного*

університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Дніпро: Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2020. Вип. 3(19). С. 197–209.

12. Юхновська Ю.О. Методики оцінювання туристичного потенціалу регіону. *Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів*: матеріали науково-практичної INTERNET-конференції студентів та молодих вчених з міжнародною участю (м. Харків – Пшеворськ, 19 лютого 2019 р.) / Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku. Przeworsk: WSSG, 2019. С. 140–142.

13. United Nations Statistics Division : International Standard Industrial Classification of All Economic Activities. URL: <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=27> (дата звернення: 20.10.2023).

14. Юхновська Ю.О. Теоретичні засади збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі. *Review of transport economics and management*: збірник наукових праць Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Дніпро: Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2020. Вип. 3(19). С. 197-208.

15. UNWTO Highlights 2014 Edition. Tourism Trends and Marketing Strategies UNWTO: website. URL : <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>

16. Горіна Г.О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації: монографія. Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2016. 305 с.

17. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Київ, 2017. 224 с.

18. Козловський Є. Проблеми формування інвестиційної політики в галузі туризму. Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування: *Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю*. Київ, 31 трав. 2007 р. К.: Вид-во НАДУ, 2007. Т.2. С. 165-167.

19. Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: *матер. II міжнар. наук.-практ. конф.* К. 2001. 235 с.
20. Мельниченко О.О., Шведун В.А. Особливості розвитку індустрії туризму України: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.
21. Лендел О.Д. Напрями розвитку інфраструктури ринку туристичних послуг регіону. *Вісник укачівського державного університету. Серія Економіка* 2018. Вип. 1 (9). С. 110-116.
22. Ковальчук С.В., Миколішин В.В. Поняття туристичного ринку та особливості його функціонування. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки* 2011. № 6. Т. 4. С. 60-65.
23. Василіха Н.В., Мельник І.М. Особливості та сучасні аспекти функціонування ринку туристичних послуг. *Торгівля, комерція, підприємництво.* 2011. Вип. 13. С. 122-125.
24. Поколодна М. М. П48 Туристські ресурси України : Харків, 2019. 222 с.
25. Урядовий портал «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» 16 березня 2017 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>
26. Терехух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу. *Актуальні проблеми економіки.* 2016. № 7. С. 335-343. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_7_39
27. Таранюк Л. М. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник.. 2016. 278 с.
28. Державне агентство розвитку туризму України URL : <https://www.facebook.com/photo?fbid=615403610777167&set=a.236178152033050>.
29. Святохо Н.В. Концептуальні основи дослідження туристичного потенціалу регіону. *Економіка і управління.* 2007. №2. С. 30-36., с. 32.
30. Орлова М.Л. Функціональні складові інфраструктури туризму України. *Геополітика і екогеодинаміка регіонів. Серія Економіка. Випуск 2 (50).* 2014. URL : <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0125orlova.pdf>